

EN NU EENS ANDERSOM:
DE TOEKOMST VAN DE NEERLANDISTIEK IN DUITSLAND

Francis Bulhof

In de 'Nord-Westzeitung', het dagblad van het voormalige groothertogdom Oldenburg, stond op 15 oktober jongstleden een 'Sonderbericht' met het opschrift: "Wird die deutsche Sprache in Europa zurückgedrängt?" De auteur, niemand minder dan de 'bildungs- und kulturpolitische Sprecher' van de christen-democratische fractie in het Europese Parlement, Prof. Dr. Werner Münch, toonde zich in hoge mate verontrust over de dreigende verzwakking van de positie van het Duits als internationale taal. De facto functioneren volgens hem alleen Engels en Frans in het Europese circuit, en als straks de Spanjaarden volledig aan het parlementaire werk deelnemen zal het Duits naar de vierde plaats worden teruggedrongen. "Da Englisch und Französisch mehrfach Landessprachen sind, gibt es neun Amtssprachen" voor twaalf landen, stelt Münch vast. Dat ook Nederlands 'mehrfach Landessprache' in Europa is, wordt door hem gemakshalve buiten beschouwing gelaten, evenals het feit dat het Nederlands dus naar de zevende plaats wordt teruggedrongen. Zijn pleidooi voor het gebruik van het Duits loopt echter merkwaardig parallel met de zienswijze die is neergelegd in het door de Raad voor de Nederlandse taal en letteren vervaardigde 'Meerjarenperspectief voor een taaluniebeleid' (Stichting Bibliographia Neerlandica, Den Haag 1987), waaruit ik citeer: "De positie van het Nederlands in de E.G. is vooral een aangelegenheid van taalpolitieke aard. De democratische rechten van de burgers binnen de Europese Gemeenschap dienen geëerbiedigd te worden. Derhalve moet de rechtspositie van het Nederlands, overeenkomstig de wetgeving, gewaarborgd zijn en blijven." (blz. 59).

Het zou dus zo kunnen zijn dat er van Duitse zijde een hoge mate van begrip bestaat voor de bedreigde positie van onze beide

minderheidstalen. We zouden bijvoorbeeld de volgende woorden van de christendemocratische zagsman met wijziging van 'Duits' in 'Nederlands' in hun geheel kunnen endosseren: "Wir müssen deshalb aus vielerlei Gründen bereit sein, für unsere deutsche Sprache einzutreten. Gründe für eine Verweigerung sind meistens Gedankenlosigkeit, Nachlässigkeit oder Scheu, sich zu bekennen. Eine Förderung unserer Sprache muß also sozusagen von innen heraus jedem einzelnen ein persönliches Anliegen sein. Darüber hinaus sind die Kulturpolitiker gefordert, aktive Sprachpolitik zu fördern. Hierzu gehört die Förderung des Deutsch-Unterrichts in den Schulen genauso wie die Unterstützung aller Institutionen, die sich der Pflege der deutschen Sprache widmen."

Wil ik collega Münch aan zijn argumenten houden, dan zou hij met mij eens moeten zijn dat ook de studie en het onderwijs van het Nederlands in Duitsland zouden moeten worden bevorderd. Ik vrees echter dat hij een oratio pro domo heeft willen houden, enkel en alleen erop gericht het Duits in het buitenland meer glans en gloria te verschaffen. Toch wil ik zijn woorden niet geheel naar de Duitsnationale 'Stammtisch' verwijzen. Als neerlandicus in de Bondsrepubliek stuit ik voortdurend op een, weliswaar atypische, selectie van Duitsers die het betreurt dat in het bilaterale contact de 'Verständigungs-Vorleistung' uitsluitend door de Nederlanders geleverd wordt. Het morfologisch-gerichte onderwijs in het Duits heeft de Nederlanders in het algemeen uiterst onzeker gemaakt over de juiste naamvalsvorm, het had natuurlijk zijn energie beter op iets anders kunnen richten, niettemin is contact tussen Duitsers en Nederlanders iets dat bijna altijd in het Duits plaatsvindt. Het valt niet mee daarin verandering te brengen, ware het alleen maar omdat bij alle goed bedoelde pogingen die sommige Duitsers doen om onze taal te spreken, de Nederlandse gesprekspartner dikwijls ongeduldig wordt en maar in zijn Duits overgaat. En veel talrijker dan de neerlandofielen zijn natuurlijk de Duitsers die dat de gewoonste zaak van de wereld vinden.

Desondanks moet hier vastgesteld worden dat Duitsland het enige land is, waar we nog een kans maken door enkelen in onze taalwaardigheid te worden gelaten. De neerlandistiek aan Duitse universiteiten draagt daar in bescheiden mate aan bij. Het

achterhoedegevecht dat Münch in het Europese parlement voert kennen wij van horen zeggen. Het is in België door de Vlamingen met verbetering tot voorhoedegevecht 'umfunktioniert' en tenslotte zelfs gewonnen. In de Nederlandse context staat men in het algemeen ambivalent tegenover zo'n vorm van taalstrijd. Liever dan aan Münch houden wij ons aan Münchhausen, die ons e contrario het bewijs leverde dat wij niet over onze eigen schaduw heen kunnen springen. Maar ja, dat maakt de plaats van het Nederlands in Duitsland niet eenvoudiger.

Nu eerst iets over de positie van het Nederlands aan Duitse universiteiten. Het wordt aan ongeveer vijftig van de ongeveer zeventig instellingen voor hoger onderwijs gedoed. Aan tien daarvan is de status van de docent niet hoger dan die van 'Lehrbeauftragte'. 'Ganz unten' doceren buitenlandse werknemers die per semester opzegbaar zijn. Hun werk wordt meestal met dertig mark per gegeven uur taalverwerving vergoed, de helft van wat een loodgieter verdient. Iets minder treurig is de status van de 'Einzellektor', die naast taalonderricht ook wel eens zijn eigen wetenschappelijk specialisme, als hij dat heeft, op zijn studenten mag uitproberen. Op het ogenblik is de regel zo dat hij wanneer hij vier of hoogstens vijf jaar zijn werk heeft gedaan weer naar huis wordt gestuurd, onder het voorwendsel dat hij het contact met de moedertaal is kwijtgeraakt. Normaal gesproken vindt hij een plaats binnen een germanistisch instituut, waar hij onder de hoede van een het Nederlands niet altijd welgezinde hoogleraar in stilte zijn met nederigheid belegde boterham mag verorberen. Een bevredigende positie is dat op den duur voor de acht 'Einzellektoren' in Aken, Bonn, Erlangen, Frankfurt, Hamburg, Marburg, München en Würzburg zelfs onder de beste voorwaarden niet.

Als studierichting functioneert de neerlandistiek in de Bondsrepubliek eigenlijk pas twintig jaar, ook al weten we allemaal dat de middeleeuwse Nederlandse letterkunde door Hoffmann von Fallersleben en consorten is herondekt. De indrukwekkende filologische traditie in de germanistiek heeft tot menige dissertatie over een Nederlands onderwerp geleid, maar een studieprogramma met afsluitend examen ontbrak tot voor kort. De oudste leerstoel,

die in Keulen, dateert uit de jaren zestig, Münster kwam een jaar of wat later, Berlijn in het begin van de jaren zeventig. Alle drie worden ze door mediëvisten, twee Belgen en een Duitser, bezet. Naast de volgroeide studierichtingen aan genoemde drie universiteiten zijn er nog twee leerstoelen te vermelden die het Nederlands met het Nederlands verbinden. Die voor Nederlands in Göttingen wordt sedert 1976 door een Duits neerlandicus, Prof. Dieter Stellmacher, bezet, zoals U in de Folia van 9 oktober jongstleden hebt kunnen lezen. Een vergelijkbare situatie treft men aan in Sleeswijk-Holstein, in Kiel, waar eveneens Nederlands en Nederlands onder één deken slapen. Aan de discussie over de 'Ausdifferenzierung des niederländischen Selbstverständnisses' levert deze bijslap een geheel eigen bijdrage.

Traditioneel is om een hoogleraarschap een instituut opgebouwd, met soms één of twee, in Münster zelfs drie, medewerkers. De wetenschappelijke productie is, met name in Münster in de sfeer van de dialectologie en de middeleeuwse filologie, van hoog gehalte. In Keulen wordt dezer dagen vierhonderd jaar Vondel gevierd. In Berlijn valt de nadruk meer op de culturele uitwisseling. Een tweede hoogleraar, in de moderne literatuurwetenschap, zal daar wellicht spoedig het team versterken. Zoals U ziet, gaat het om minuscule instituten aan slechts enkele universiteiten. De deelstaten Hessen, Beieren, Baden-Württemberg, Saarland of Rijnland-Palts hebben zelfs de minimale voorzieningen niet, waarop Noordrijn-Westfalen en Nedersaksen kunnen bogen. Bevreedender, ook de deelstaten Hamburg en Bremen, steden die met Nederland cultureel en commercieel hechte banden onderhouden, hebben aan hun universiteiten in totaal niet meer dan één 'Lehrbeauftragte' (in Bremen) aangesteld. Ik aarzel niet deze situatie als onbevredigend te karakteriseren, zij het niet zo onbevredigend als de situatie in Engeland, waar zich in totaal twee leerstoelen, in London en Hull, bevinden of in Frankrijk, waar men ook niet verder komt dan twee, namelijk in Parijs en Straatsburg.

In de kring der Duitse neerlandistiek is die aan de universiteit Oldenburg de jongste. Mijn leeropdracht, die ik sedert 1981 vervul, omvat de hele neerlandistiek, het terrein van mijn onderzoek is echter niet het Nederlands of de middeleeuwse filologie, maar de moderne letterkunde. Toen ik er zes jaar geleden begon, stond er

geen boek in de bibliotheek en was er behalve een enkeling die het Nederlands als hobby bedreef, geen student te vinden. Na een jaar werd er een 'Erweiterungsstudiengang für Gymnasiallehrer' ingericht, twee jaar later gevolgd door een soortgelijk studieprogramma voor 'Realschullehrer'. In 1984 is een 'Magisterstudiengang' van start gegaan, die ook quantitatief aansloeg. We hebben nu honderd en drie hoofdvakstudenten, maar het studieprogramma is nog pas in het derde jaar. We hebben pas een stuk of vijftien studenten tot voorbij de 'Zwischenprüfung' gebracht, maar we gaan ervan uit dat over twee jaar het programma, volledig uitgebouwd, plaats zal bieden aan ongeveer tweehonderd studenten. Twee lectoren doceren taalverwerving, drs. Carla Broeder sedert 1983, drs. Hans Beelen, Lungduni Batavorum, sedert oktober van dit jaar. Naast de taalverwerving krijgen deze lectoren ook de gelegenheid hun specialisme, bij de een de generatieve grammatica, bij de ander de middeleeuwse letterkunde aan de student te brengen. Eveneens met ingang van vorige maand is er een zogenaamde 'Nachwuchsstelle', een soort van aio - maar dan wel beter betaald - door een jonge Duitse neerlandicus, Michael Bahlke uit Göttingen, bezet, die mede een eind moet maken aan de parachute van Belgen of Nederlanders in de Duitse neerlandistiek. Zijn promotieonderzoek zal op het gebied van de moderne, ja zelfs postmoderne literatuur liggen. Naast deze vaste medewerking hebben we in de laatste jaren leeropdrachten kunnen verstrekken, bij voorbeeld aan Anne de Vries (jr) voor jeugdliteratuur, aan Geert van der Meer voor Fries, aan de germanist Cor Jellema voor poëzie, aan Prof. Dr. Wilfried Wagner (Bremen) voor 'Die Niederlande und ihr koloniales Erbe' alsmede aan enkele taalverwerwers en huisdidactici. Tot slot - als belangrijkste ontwikkeling - maak ik melding van de op gang gekomen benoemingsprocedure voor een tweede hoogleraar Nederlands aan onze universiteit, in de moderne Nederlandse taalkunde, een procedure die wij eerlang hopen af te sluiten. Zodra deze positie bezet is, hebben we in Oldenburg tenminste quantitatief de meestbelovende neerlandistiek extra muros. Toch is de situatie ook dan nog voor verbetering vatbaar en daar kom ik dadelijk op terug. Maar eerst wil ik iets zeggen over de studenten en hun motieven voor de studie van het Nederlands.

Ik vermoed, mij baserend op mondeling verstrekte gegevens, dat in de hele Bondsrepubliek ongeveer 750 studenten Nederlands als hoofdvak hebben. In Noordrijn-Westfalen kan men het voor het 'Lehramt' kiezen, in die deelstaat is het Nederlands ook als schoolvak op gymnasia en 'Realschulen' tot een zekere ontwikkeling gekomen. In Nedersaksen is Nederlands alleen maar als Erweiterungsstudium voor leraren aan gymnasia en Realschulen mogelijk. Dat betekent dat alleen maar leraren die twee andere vakken hebben gestudeerd zich voor deze studierichting kunnen laten inschrijven. In deze grensdeelstaat is Nederlands nog geen schoolvak. Wie dus in Oldenburg aan de Erweiterungsstudiengang deelneemt, weet dat hij of zij het geleerde niet of nog niet in de praktijk kan brengen. Ten hoogste kan hij of zij aan een school een zogenaamde 'Arbeitsgemeinschaft' beginnen, het school-equivalent van pianolessen. Het enthousiasme is niettemin onder een kleine schare van leraren zeer groot, waarvan er zeven inmiddels het examen hebben afgelegd. Hoelang, zo kan men zich afvragen, kan dat enthousiasme worden volgehouden? U begrijpt dat ik op dit punt gaarne Uw zorgen voor de mijne ruil.

Het overgrote deel van de studenten is ingeschreven in de 'Magisterstudiengang'. Hun toekomst is al even onduidelijk. Hoewel ik uit mondeling verstrekte gegevens de indruk krijg dat vele 'Magister', die in Keulen of Münster zijn opgeleid, hun weg wel vinden, bij de media of in het bedrijfsleven, aan 'Volkhochschulen' of bibliotheken, kan ik niet uit eigen ervaring iets over de beroepsmogelijkheden vertellen, er zijn in Oldenburg immers nog geen 'Magister' afgeleverd. De wensen van sommige studenten gaan uit naar werk in Nederland, waar zij hopen zich de kennis van hun moedertaal Duits ten nutte te maken.

Uitgangspunt van een rechtvaardiging voor mijn activiteiten in Oldenburg is dat de Bondsrepubliek best een paar honderd mensen kan gebruiken, die een gedegen studie van de Nederlandse cultuur hebben gemaakt. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan Nederland-specialisten, die het ervaringsfeit Nederland naar het Duitse bedrijfsleven, naar de Duitse cultuur, naar de Duitse politiek en ook naar de Duitse wetenschap toe kunnen interpreteren. Dat daarbij een diepgaande kennis van het Nederlands van groot belang is behoeft in een kring van filologen niet te worden beklemd.

Minder duidelijk is mij de functie van de literatuur. Want hoewel dat mijn eigen onderzoeksgebied is, weet ik heel goed dat de studenten op het Nederlands afkomen om allerlei redenen, maar niet omdat ze gegrepen zijn door de schrifturen van Joost van den Vondel e tutti quanti. Hoewel: Eén van mijn studenten stuitte in een Zwitserse bibliotheek op een Duitse versie van het Wilhelmus uit 1574, daarmee anticiperend op de tot dat ogenblik oudst bekende versie van 1580, en natuurlijk ook op de oudste bekende Nederlandse versie die van 1581 dateert. Het staat allemaal in de Nieuwe Taalgids. Maar de meesten studeren Nederlands omdat ze denken dat Nederland een democratisch land is, omdat de taal zo'n leuke indruk op hen heeft gemaakt, omdat ze toevalligerwijs goede persoonlijke contacten in Nederland hebben opgebouwd. Al deze illusies worden in de loop van de studie wel bijgesteld. Realiteit is de kennismaking met een weerbarstige letterkunde, met een verraderlijke taal, met een cultuur van betweters, die maar al te gaarne hun vinger in oostelijke richting heffen. Worden de studenten tijdens hun studie soms aangenaam verrast, dan is het doordat het inzicht in hun eigen identiteit verdiept wordt door een steeds completer contrastering van twee zo sprekend op elkaar lijkende en tegelijk zo wezenlijk verschillende samenlevingen. In dit proces kan de literatuur dan een belangrijke rol spelen, maar zij is niet de alleen zaligmakende factor.

Het lijkt me verstandig om te overwegen, in welke richting de Duitse neerlandistiek moet verder gaan. Organisatorisch moet zij natuurlijk trachten vastere voet te verkrijgen in de hele Bondsrepubliek. Men studeert in Nederland geen Zweeds omdat Zweden naast de deur ligt. Daarom zie ik niet in, waarom professoraten tot de grensdeelstaten en Berlijn beperkt moeten blijven. Hamburg, Freiburg, Tübingen verdienen een even levendige neerlandistiek als Wroclaw of Leipzig. Als ideaal beschouw ik een situatie waarin iedere deelstaat, ook de verst afgelegene, aan minstens één universiteit een instituut voor neerlandistiek instelt. Het is duidelijk dat dit eerst op de zeer lange termijn kan worden verwezenlijkt.

Tegelijkertijd moeten wij filologen misschien de 'Landeskunde' binnen de neerlandistiek tot grotere ontwikkeling brengen. Een eerste stap daarbij is samenwerking tussen bestaande neerlandis-

tiek-afdelingen en de toch vrij talrijke Duitse collega's die zich met de studie van de Nederlandse cultuur, zij het sociologisch, zij het historisch, zij het op enig ander geesteswetenschappelijk terrein hebben beziggehouden of daar nu nog mee bezig zijn. Hen nader tot elkaar te brengen en ook nader tot de neerlandistiek zie ik als een belangrijke opdracht. Mij staat daarbij de stichting van een 'Zentrum für Niederlande-Studien' voor ogen, vergelijkbaar, maar dan op kleinere schaal, en in contact met een instituut voor de bevordering van Duitslandstudies in Nederland. Door middel van symposia en van werkvergaderingen, waar Nederlandse en Duitse 'Geisteswissenschaftler' met Nederland-thematiek elkaar regelmatig ontmoeten, zou geprobeerd moeten worden een overslagplaats te creëren voor Nederland-kennis. Binnen de neerlandistiek zou ruimte moeten komen voor onderzoek op dit terrein en overdracht daarvan op de studerende. Logisch voortvloeiend uit de belangstelling van de jonge generatie is mijns inziens een uitbouw van de neerlandistiek in die zin, dat naast de traditionele steunpilaren taalkunde en literatuurwetenschap een derde zuil, de 'Landeskunde', tot volle ontplooiing komt. We moeten daarbij niet bang zijn, in samenwerking met bij voorbeeld de sociologie, met de politieke wetenschappen, met de geschiedenis en de kunstgeschiedenis tot een magisterstudie Nederlands te komen, die cultuur en sociale aspecten naast literatuur en taalkunde tot hoofdinhoud heeft. Ik weet dat dergelijke gedachten, in de richting van de Amerikaanse 'area studies' in Nederland worden gezien, maar ik kan me goed voorstellen dat een Duitse collega, bij voorbeeld een historicus of een socioloog, binnen het filologisch bolwerk van een 'Fachbereich Literatur- und Sprachwissenschaften', de Nederlandwetenschap als volwaardige hoofdrichting gaat uitbouwen. Hij zou in dat bolwerk het institutionele contact met zijn vakgenoten verruilen voor dat met de neerlandici, en dat zou een zekere verschraving van zijn eigen positie kunnen betekenen. Mocht hij daarbij echter de opbouw op zich nemen van een instituut voor 'Niederlande-Forschung', dat als transferpunt en plaats van samenkomst voor wetenschappelijke uitwisseling tussen Nederlandse en Duitse docenten en studenten gaat functioneren, dan zou daardoor een wezenlijke stap zijn gezet op weg naar de verbetering van de studie van Nederland in Duitsland. Ik heb de indruk

dat inrichting van een dergelijk instituut aan of bij de universiteit van Oldenburg, die als reform-universiteit gewend is aan het experiment, binnen de grenzen die de begroting tegenwoordig aan ons allen stelt, een haalbaar project zou zijn. Als financieringsmodel kan aan de structuur van het onlangs in Beieren tot stand gekomen instituut voor Canada-studie worden gedacht: Na een aanlooptijd van maximaal vijf jaar, waarin buitenlandse overheid en binnenlandse 'Drittmittel' het bestaan van het instituut mogelijk maken, neemt de deelstaat de financiële verantwoordelijkheid op zich. Over de wenselijkheid ervan loopt in de 'Kultusministerkonferenz', dus 'bundesweit', al enige tijd een discussie. Zonder de afloop daarvan af te wachten zijn wij in Oldenburg al vast begonnen met de voorbereiding van een bestandsopname bij de universiteiten naar sociologisch, historisch en ander geesteswetenschappelijk onderzoek met betrekking tot Nederland. Parallel met de discussie in Duitsland over een 'Zentrum für Niederlande-Forschung' is er in de laatste maanden in Nederland, ook in de Nederlandse pers, naar aanleiding van het deze zomer uitgebrachte rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid 'Cultuur zonder grenzen' een andere op gang gekomen, met als thema de oprichting van culturele instituten in het buitenland. Dat is een geheel ander onderwerp. Het geschetste 'Zentrum für Niederland-Studien' moet men niet zien als een Nederlands cultuurwapen, maar als een Duitse wetenschappelijke instelling. Het Nederlandse Goethe-instituut, als ik dat voor het gemak zo noemen mag, moet daarentegen gaan functioneren als culturele etalage, compleet met taalcursussen en tentoonstellingen. Het rapport beveelt Keulen aan als plaats van vestiging in de Bondsrepubliek. Ambassadeur Mourik wees in de NRC van 17 juli jl. de visie van het rapport in de volgende woorden af: "Volstrekt onrealistisch, zowel financieel als inhoudelijk, is de aanbeveling om de bestaande culturele instituten te versterken en een aantal nieuwe 'Nederland-huizen' op te richten. Men bedenke dat alleen al een instituut als dat in Parijs bijna tien procent opslokt van de gezamenlijke begroting van de internationale afdelingen van O en W en WVC en van de culturele afdeling van BZ. Bovendien zijn culturele instituten handenbinders in de landen die men wil 'bewerken', of men ziet er geheel van af. Wie de activiteiten van het Belgisch

Huis in Keulen vergelijkt met die van de mobiele culturele eenheid van onze ambassade in Bonn, is voorgoed genezen van de idee van culturele instituten." Wordt in deze woorden het fameuze volkswagenbusje van de Nederlandse legatie in West-Duitsland een welhaast mythologische dimensie verleend, die het niet heeft, ik ben geneigd voor het overige de heer Mourik bij te vallen, zeker wanneer het erom gaat over de mogelijkheid of liever de onmogelijkheid, een dicht netwerk van cultuurhaarden in enkele belangrijke landen te realiseren. Maar als het er dan toch van zou komen: dan heb ik al een idee waar, Keulen aan de Belgen overlatend, zo'n netwerk in de Bondsrepubliek zijn uitgangspunt kan vinden.

De verbinding van een vitaal en modern universitair vak Nederlands met een 'Zentrum für Niederlande-Studien' en een Rembrandthuis (of een Jeroen-Bosch-huis) in Oldenburg, ach, het is te mooi om waar te zijn.